

na uskladivost slobode i vlasti. U prvome planu ovih objašnjenja nalaze se historijski djelotvorni politički stavovi i načini obrazlaganja u odnosu na mogućnost i granicu glazbene moći u političkom pogledu. Cilj ovog skiciranja politike glazbe, uzete kao političke filozofije, je predočavanje isprepletenosti politike i estetike, a napose glazbe i moći, isprepletenosti koja je u prošlosti dublje i postojanije obilježavala doživljaj umjetnosti ili glazbe no što bi se to dalo očekivati od njegova današnjeg podcjenjivanja do razine opće kulture i oblika zabave. Politička filozofija koja se bavi glazbom također je filozofija glazbe koja se bavi politikom.” (258)

Davor Ljubimir

Sveučilište u Dubrovniku
Odjel za komunikologiju
Ćira Carića 4
20 000 Dubrovnik
davor.ljubimir@unidu.hr

Kristijan Krkač (ur.), *Uvod u filozofiju*, Zagreb: Mate d.o.o., 2009, 336 str.

Uvod u filozofiju djelo je petnaestero autora i autorica mahom mlađe generacije, predavačkom aktivnošću ili studijem vezanih uz Hrvatske studije i Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu. Iako ova referenca može djelovati irelevantnom na početku prikaza jedne filozofske knjige, ona upućuje na filozofski *background*, *filozofsku kulturu* autora koji bi se (usprkos opasnosti od pojednostavljivanja) mogli nazvati *analitičkom filozofijom*. Taj je pak *background* u bitnome odredio filozofski profil ove knjige.

Uvod u filozofiju se sastoji od predgovora i 17 poglavlja koja su posvećena pojedinim filozofskim disciplinama (ontologija, epistemologija, filozofija znanosti, filozofija umjetnosti...) ili subdisciplinama (metaetika, bioetika i ekoetika, poslovna etika...), dok se posljednje poglavlje bavi logikom.

Sva poglavlja imaju manje-više identičnu strukturu: prvi dio donosi određenje discipline kojom se poglavlje bavi, potom se navode i opisuju odabrani problemi unutar discipline i filozofska stajališta (teorijski pozicije) u pogledu tih problema, dok završni dio svakog poglavlja uključuje pitanja za ponavljanje, prijedlog tema za eseje i popis literature.

Prvo poglavlje naslovljeno s *Ontologija* (J. Lukin i K. Krkač) započinje određenjem ontologije i njezinih nosivih pojmova (bitak, biće, bit, supstancija, akcidenti...). Potom slijedi sažeti prikaz različitih filozofskih pozicija u pogledu *što?* i *kako?* postojanja i postojećega, dok se tek nešto opširnije skiciraju problemi uzročnosti i prirode postojanja (realizam i antirealizam).

Drugo poglavlje, *Epistemologija* (K. Krkač), izlaže svoju temu kroz prikaz trodijelne analize znanja, odnosno određenja znanja kao opravdanog istinitog vjerovanja. Autor u obliku tablice prikazuje najčešća pitanja koja se odnose na određene aspekte problema znanja (vrste znanja, izvori i metode spoznavanja, doseg i pouzdanost znanja itd.) i filozofske pozicije koje na njih daju različite odgovore. Nešto je više prostora posvećeno teorijama opravdanja i problemu skepticizma.

Poglavlje pod naslovom *Teodiceja* (D. Miščin) donosi prikaz problema supostojanja apsolutnog monoteističkog boga i zla u svijetu. Nakon izlaganja učenja o božjim svojstvima (svemoć, sveznanje i apsolutna dobrota) i kratkog pregleda dokaza za božje postojanje, autor iznosi neka klasična rješenja teodicejskog problema.

Četvrto je poglavlje (T. Janović) posvećeno filozofiji znanosti i ono započinje određenjem te filozofske discipline, njezinog odnosa spram znanosti i njezinih osnovnih pitanja. Tekst ovog poglavlja usredotočen je na dva središnja pitanja filozofije znanosti. Prvo je od njih, ono o prirodi znanstvenog objašnjenja i znanstvenih teorija, analizirano kroz probleme koji su vezani uz epistemološke aspekte znanosti (specifičnost *znanstvenog* objašnjenja, vrijednost znanstvenog znanja i problem indukcije, smjene znanstvenih teorija), dok se drugo odnosi na ontološki status objekata o kojima znanstvene teorije govore.

Iduća je *Filozofija ekonomije* (K. Krkač), poglavlje koje započinje uvodnim napomenama o filozofiji društvenih znanosti, nakon čega slijedi klasifikacija mogućih problema filozofije ekonomije u tri područja: prvo obuhvaća metodološka pitanja, drugo se odnosi na probleme racionalnog izbora, dok treće obuhvaća etičke probleme u ekonomiji. Veći dio poglavlja zauzimaju konceptualna analiza nekih temeljnih ekonomskih pojmova i analiza metoda ekonomije kao društvene znanosti.

Neki pak aspekti etičke dimenzije rasprave o ekonomiji predstavljeni su u 14. poglavlju *Poslovna etika* (J. Debeljak i K. Krkač). Poglavlje počinje određenjem pojmova *poslovna etika* i *korporacijska društvena odgovornost*, a veći dio poglavlja govori o etičkim slučajevima u poslovanju i o standardiziranim načinima njihovog identificiranja i rješavanja. Poglavlje završava analizom slučaja otpuštanja zbog ekonomske krize.

Šesto je poglavlje *Filozofija uma* (I. Spajić i D. Mladić) i ono na sažet i vrlo pregledan način opisuje suvremeno stanje većeg dijela rasprave

o umu. Poglavlje je organizirano kao pregled dvadesetostoljetnih teorija koje na različite načine objašnjavaju um (svijest) u odnosu na mozak (tijelo). Svako od teorija (biheviorizam, reduktivni, nereduktivni i eliminativni materijalizam, strojni, teleološki i homunkularni funkcionalizam) posvećen je po jedan odjeljak u kojem se iznose njezine temeljne postavke, njezine prednosti u odnosu na druge teorije, te naposljetku poteškoće te teorije odnosno prigovori koji joj se upućuju.

Poglavlje o filozofskoj antropologiji (B. Jalšenjak i D. Mladić) se, nakon kratkog uvoda u obliku komparativnog prikaza čovjeka i životinje te određenja i opisa discipline, posvećuje dvama specifičnim pitanjima: prvo se odnosi na ljudsku dušu, a drugo na slobodu volje. O prvom se pitanju raspravlja kroz prikaz dijelova učenja Platona, Aristotela i Descartesa, nakon čega slijedi prikaz Schelerove i Gehlenove antropologije kao pokušaja određenja ljudske naravi. Problem slobode volje elaboriran je prikazom temeljnih pozicija: indeterminizma, determinizma, kompatibilizma, libertarijanizma i fatalizma.

Poglavlje pod naslovom *Filozofija umjetnosti* (D. Pećnjak) organizirano je oko tri pitanja: *što je umjetničko djelo?*, *kako se ono može vrednovati?* i *što je lijepo?*. Kao moguće odgovore na pitanje o prirodi umjetničkog djela autor kritički prikazuje reprezentacijsku, ekspresivističku, institucijsku, formalističku i teoriju otvorenog koncepta, dok je problem vrednovanja prezentiran kroz različite odgovore na pitanje o tome što vrednujemo u umjetničkom djelu (subjektivizam, intuicionizam, relativizam, singularizam, instrumentalizam). Problem lijepoga dotaknut je vrlo kratkim prikazima učenja Akvinca i Kanta.

Deveto poglavlje koje nosi naslov *Filozofija jezika i neformalne filozofske metode* (K. Krkač) donosi tekst koji se velikim dijelom razlikuje i odudara od svih ostalih tekstova u knjizi. On, naime, ne predstavlja pregled problema kojima se bavi ova filozofska disciplina, niti pak prikaz najznačajnijih filozofskih pozicija. Tome nasuprot, u startu ostavljajući po strani referencijalne (istinosne) teorije značenja, autor, slijedeći kasnog Wittgensteina i Austina, razvija tezu o “značenju kao činjenju čina riječima”, “teoriji značenja kao dijelu teorije djelovanja” i filozofiji jezika kao dijelu “filozofske antropologije ili filozofije kulture”. U zaključnoj napomeni autor određuje cilj filozofije kao “pružanje cjelovitog preglednog prikaza [...] slike svijeta [...] naših praksi”.

Idućih pet poglavlja (10–14) bavi se različitim aspektima etike. Prvo od njih, *Metaetika* (M. Sušnik), oblikovana je oko tri problemska sklopa. Prvi od njih odnosi se na prirodu moralnih iskaza, drugi na mogućnosti moralnog znanja i treći na postojanje moralnih činjenica. Autor u sažetom obliku predstavlja najznačajnije metaetičke pozicije (intuicionizam, naturalizam, emotivizam, preskriptivizam...).

Jedanaesto poglavlje pod naslovom *Etika* (D. Mladić) u uvodnom dijelu donosi određenje etike kao filozofske discipline i njezinog predmeta, morala, nakon čega slijedi odjeljak o metaetici, nekim metaetičkim problemima i filozofskim stajalištima povezanim s njima (objektivizam i subjektivizam, kognitivizam i nekognitivizam, egoizam i altruizam). Treći dio poglavlja prikazuje tri tipa normativnoetičkih teorija: aretaičke etike, deontološke etike i konzekvencionalističke etike. Svaka od tih triju tradicija sažeto je prikazana navođenjem temeljnih postavki, negativnih strana (prigovora) i pozitivnih strana (prednosti). Poglavlje završava navođenjem mogućih odgovora na pitanje *zašto biti moralan?*.

Dvanaesto poglavlje je *Socijalna i individualna etika* (K. Krkač i D. Mladić). Nakon razlikovanja socijalne i individualne etike, iz kojega slijedi da je središnji problem socijalne etike uređenje društva koje će rezultirati njegovom moralnom ispravnnošću, odnosno pravednošću, autori analiziraju koncept pravednosti, mogućnosti njezinog utemeljenja u prirodnom zakonu i društvenom ugovoru te ukratko izlažu teoriju pravednosti Johna Rawlsa. Nakon analize nekolicine načela koja nazivaju temeljnim načelima socijalne etike (opće dobro, solidarnost itd.), autori završavaju poglavlje vrlo kratkim odjeljkom o individualnoj etici u kojem se prvenstveno govori o konceptu savjesti.

Iduće poglavlje govori o dva područja primijenjene etike, *Bioetici i ekoetici* (D. Mladić i K. Krkač), od kojih je prvo usmjereno na etičko propitivanje ljudskog života, a drugo na etičko propitivanje okoliša (životinje, biljke i neživa priroda). Nakon prikazivanja dviju argumentacijskih metoda (teorija dvostrukog učinka i analiza koristi i troškova), slijedi prikaz dvaju bioetičkih problema, pobačaja i eutanazije, i osnovnih sučeljenih pozicija. Odjeljak o ekoetici skicira neke od problema dotičući učenja P. Singera i A. Leopolda.

Petnaesto poglavlje, *Filozofija politike* (T. Ogrinšak i D. Mladić), nakon uvodnog određenja discipline donosi kratki pregled najutjecajnih klasičnih političkih filozofija (Platon, Aristotel, Machiavelli, Hobbes, Locke, Rousseau, Mill, Marx), a završava odjeljkom o etičkim aspektima međunarodnih odnosa.

Pretposljednje poglavlje knjige, *Filozofija kulture* (D. Bartulović Barnjak, S. Buzar i M. First), započinje pokušajem određenja discipline i njezinog predmeta, potom nastavlja analizom temeljnih fenomena kulture, mita i religije, umjetnosti, jezika i znanosti, da bi se na kraju opet vratilo na razmatranje moguće definicije kulture.

Posljednje, sedamnaesto poglavlje nosi naslov *Formalne metode u filozofiji* (K. Agbaba i S. Skansi) i bavi se logikom. Nakon uvodnog skiciranja povijesti logike kao oblikovanja njezinog predmetnog područja, tekst izlaže temeljne aspekte propozicijske logike i logike prvog reda i teorije

skupova. Slijedi odjeljak o neklasičnim logikama, a poglavlje završava temom formalizacije deduktivnog i induktivnog zaključivanja.

Uvod u filozofiju je, usprkos pokušaju svojevrsnog ujednačavanja teksta jedinstvenom strukturom poglavlja, poprilično heterogena knjiga, što je, s obzirom na velik broj autora/autorica, posve razumljivo. Neka poglavlja daju vrlo dobre i koncizne preglede stanja suvremene rasprave (*Filozofija uma*, *Metaetika*), druga su većim dijelom okrenuta prikazu problema kroz povijest filozofije (*Filozofska antropologija*, *Filozofija politike*). Neka su poglavlja vrlo zaokružena i oblikuju “veliku sliku” koja pokazuje “o čemu se tu u stvari radi” (*Filozofija znanosti*), dok su druga usredotočena na dva-tri specifična problema kao na primjere pomoću kojih se pokušavaju demonstrirati načini razmatranja karakteristični za neku disciplinu (*Bioetika i ekoetika*).

Kada je pak riječ o izboru problema na kojima počivaju pojedina poglavlja, mogući su, dakako, i određeni prigovori. Oni se prvenstveno odnose na to što su kriteriji odabira problema ponekad prilično nejasni, a tek eventualno posljedično na to koji su problemi odabrani, a koji pak nužno zanemareni. U tome je smislu onda moguće, primjerice, prigovoriti što se metaetička pitanja razmatraju i u poglavlju o metaetici i u poglavlju o etici, ali jednako tako i to što u poglavlju posvećenom filozofiji politike nema ni riječi o vrlo važnim suvremenim filozofskim raspravama (o (re)distribuciji dobara, prirodi odnosa individuuma i zajednice, multikulturalnom građanstvu...), ili što poglavlje o ekoetici gotovo i ne dodiruje raspravu o problemu moralne demarkacije koja je konstitutivna za tu subdisciplinu.

No, ono što mi se čini puno važnijim jest pitanje u kojoj mjeri ova knjiga odgovara cilju koji je naveden u *Predgovoru*. Naime, ovaj udžbenik filozofije (namijenjen studentima ekonomije i drugih društvenih znanosti) zamišljen je kao uvod u filozofiju čiji je cilj da studenti nauče artikulirati probleme i tražiti moguća rješenja kreativno razmišljajući i kritički misleći (str. 10). Kraće rečeno, da nauče filozofirati. Taj je cilj postavljen vrlo ambiciozno, no u isto vrijeme ta ambicioznost gotovo da je sama po sebi razumljiva. Koji bi, uostalom, mogao biti cilj uvoda u filozofiju nego pouka u filozofskom mišljenju?

Ta se pouka, dakako, može različito razumjeti i oblikovati, što je prilično očigledno pogledaju li se različiti uvodi u filozofiju. Neki od njih, poput Aristotelovog *Nagovora na filozofiju*,¹ Finkovog *Uvoda u filozofiju*,² *Što sve to znači*³ Thomasa Nagela, Strawsonove *Analize i metafizi-*

¹ Aristotel, *O duši. Nagovor na filozofiju*, Zagreb: Naprijed, 1987.

² E. Fink, *Uvod u filozofiju*, Beograd: Nolit, 1989.

³ Th. Nagel, *Što sve to znači? Vrlo kratak uvod u filozofiju*, Zagreb: KruZak, 2002.

*zike*⁴ ili *Poziva na misao*⁵ Simona Blackburna vlastitim filozofiranjem (ili “sufilozofiranjem”) demonstriraju što je to filozofija, pokušavajući u isto vrijeme uvući čitatelja u taj misaoni tijek. Drugi, poput *Introduction to Philosophy*⁶ Perryja i Bratmana, *Philosophy*⁷ Nigela Warburtona ili vrlo proširene *Philosophy*⁸ Louisa Pojmana to čine pomoću izvornih filozofskih tekstova koji su u većoj ili manjoj mjeri popraćeni komentarima ili kratkim sintetičkim prikazima koji stavljaju odabrane tekstove u kontekst relevantne filozofske rasprave. Treći pak, poput primjerice *Filozofija: osnove*⁹ N. Warburtona ili *Philosophy*¹⁰ Bryana Greethama, donose prikaze pojedinih filozofskih područja, problema i rješenja i svojim informativnim karakterom nude prvenstveno svojevrsan *uvid*, a tek možda posredno i neki *uvod* u filozofiju.

Uvod u filozofiju koji je predmetom ovog prikaza pripada u ovu treću skupinu. Za pretpostaviti je da je takva koncepcija knjige između ostaloga posljedica toga što *Uvod* treba poslužiti kao udžbenik filozofije za studente koji ne studiraju filozofiju. Zahtjevi njihovih studija, i to je razumljivo, mahom su takvi da se od njih eventualno očekuje da nešto *znaju o filozofiji*, no ne baš i da *znaju filozofiju*. S druge pak strane, ovaj udžbenik ima cijeli niz dobrih karakteristika: on je pregledan, čitak i razumljiv, prikazi filozofskih disciplina, problema i stajališta su korektni, a mjestimice je dovoljno živ da bi zaintrigirao čitatelja ili čitateljicu da posegne za nekim filozofskim tekstom ili pak da se nekako pridruži filozofskom promišljanju stvari.

Tomislav Reškovac

Privatna klasična gimnazija
Harambašićeva 19
10000 Zagreb
tomislav.reskovac@pkg.hr

⁴ P. F. Strawson, *Analiza i metafizika*, Zagreb: KruZak, 1999.

⁵ S. Blackburn, *Poziv na misao: poticajni uvod u filozofiju*, Zagreb: AGM, 2002.

⁶ J. Perry and M. Bratman (eds.), *Introduction to Philosophy: Classical and Contemporary Readings*, OUP: New York, 1986.

⁷ N. Warburton (ed.), *Philosophy: Basic Readings*, London and New York: Routledge, 1999.

⁸ Louis P. Pojman (ed.), *Philosophy: The Quest for Truth*, 6th ed., Oxford and New York: OUP, 2006.

⁹ N. Warburton, *Filozofija: osnove*, Zagreb: KruZak, 1999.

¹⁰ B. Greetham, *Philosophy*, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2006.